

(Renate Nestvogel: *Aufwachsen in verschiedenen Kulturen. Weibliche Sozialisation und Geschlechterverhältnisse in Kindheit und Jugend.* Weinheim und Basel, Beltz Verlag, 2002. 616 p.)

Csordás Annamária

NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐTLENSÉG ÖT AFRIKAI ORSZÁG FELSOÓKTATÁSÁBAN

A tanulmány egy már – Angliában és az USA-ban – elvégzett kutatás afrikai adaptációját öszszegzi. A nagyszabású és szerteágazó felmérés koordinátorai a Sussexi Egyetem professzornője, *Louise Morley* és munkatársai átfogó helyzetképet adnak öt afrikai ország (Dél-Afrika, Sri Lanka, Nigéria, Tanzánia, Uganda) egy-egy kiválasztott egyetemének jelenéről, azok működéséről, speciális helyzetéről.

A kutatás számos erénye mellett adatokat közöl az adott országok oktatáspolitikai helyzetéről, az eltérő szociálpolitikai tendenciák hatásairól, szervezetpolitikai koncepciókról. Hú keresztmetszetet ad a fejlődő Afrika szocio-kulturális hagyományairól, a nemek megítéléséről, esélyegyenlőségük múltban gyökerező okairól.

Ez ideig még sosem született e régióban hasonló, ennyi – nem ritkán intim – részletre kiterjedő, összefoglaló munka. Létezik „szürke irodalom”, izolált kutatások, egy – évkönyv formában íródott – hasonló témákat körbejáró tanulmány, de szintézisét egyik sem adja a jelennek, így arra sem képes, hogy prognosztikus célokat körvonalalozzon a meglévő nehézségek orvoslására.

A véletlenszerűen kiválasztott egyetemek formális és informális környezetének állapotfelmérése, kvalitatív és kvantitatív tanulmányozása nemcsak az adott államok törvényalkotóinak, oktatáspolitikusainak nyújt támpontot. A tanulmány különös figyelmet fordít arra, hogy a meglévő és végre már nem ellentmondásos statisztikai adatok közlése révén kitekintsen a jövőbe, intervenciók lehetőségeit adva ezáltal.

Miközben az olvasó igyekszik kiigazodni a kutatási eredmények számtengerében, az összefüggések keresésében, egy időben keresztmetszeti

képet is kap egy-egy afrikai ország gazdasági, társadalmi helyzetéről. Az iskolarendszer bemutatása által kultúrantropológiai, szociológiai, demográfiai kirándulást is tesz.

Első lépésben összehasonlítja az iskolák helyzetét, rámutatva arra, milyen módon befolyásolják egy állam gazdasági mutatói az iskolák létrejöttét, működését.

A 2004-es adatok alapján Dél-Afrika GDP-je háromszorosa Sri Lankáénak, közel tízszerese a nigériainak, tanzániainak és ugandainak. Ez a gazdasági előny megjelenik a közép- és felsőoktatásban részt vevők arányában, így a női hallgatók számában is (a két leggazdagabb országban 53–54%). Ezzel szemben a két legalacsonyabb GDP-vel rendelkező ország (Tanzánia és Uganda) középiskoláiba a 14 évesek mindössze tíz százaléka iratkozik be, a női részvétel a felsőoktatásban csupán húsz százalékos.

Második lépésben demográfiai adatokat közöl az adott országról, az iskolázottságról, valamint az oktatás résztvevőiről.

Az öt vizsgált afrikai ország legnépesebb állama Nigéria. A 124 milliós lakosságot 250 etnikai csoport alkotja. A zömében keresztény és muszlim vallású népesség öt hivatalos nyelvet használ, a létminimum alatt élők száma meghaladja a 35 százalékot. Ez jellemzően befolyásolja a továbbtanulási lehetőségeket is. A 18–25 éves korosztálynak csupán öt százaléka tanul, és csak egyharmaduk nő.

Vallási és etnikai szempontból a legegységesebb országnak Sri Lanka tekinthető. Az öt hivatalos nyelvet beszélő államban a falusi lakosság aránya 85 százaléka, a teljes lakosság egynevede él a létminimum alatt. A fenti hátrányok ellenére stalan a homogenitásnak köszönhetően kimagaslóan jó a középiskolát végzettek aránya, ami tükröződik a felsőoktatás létszámadataiban is. A női hallgatók jelenléte is itt a legmagasabb (53,8%).

Az elemzés minden szempontjából Uganda a leghátrányosabb helyzetű, a legszegényebb ország. A többségben (88%) falusi családok gyermekeinek csak a fele részesül alapfokú oktatásban, közülük is csak 60% fejezi be az általános iskolát.

A harmadik lépésben a felsőoktatás jellemzőinek kvantitatív bemutatása következik, mind hallgatói, mind oktatói szinten. Részletes képet kapunk a beiratkozottak számáról, a nemek megoszlásáról stb.

A kutatás ezen belül három szinten elemzi a nők reprezentációját az öt ország felsőoktatásában:

- Makroszinten oktatáspolitikai kérdéseket vizsgál.
- Mezoszinten szervezeti kérdésekkel foglalkozik.
- Mikroszinten az egyén oldaláról felmerülő kérdéseket elemzi.

A mikroszintű elemzés kvalitatív módszerekkel valósul meg. A kérdőívek és félig strukturált interjúk jó eszközül szolgálnak az oktatásban részt vevő nők egyéni tapasztalatainak, interperszonális kapcsolatrendszeireinek feltérképezésére, intim szférájukat érintő kérdések őszinte megválaszolására.

Az interjútechnika segítségével olyan létező problematikákat igyekeznek feltárni, amelyek a nemek egyenlőtlen megítélését érintik (ilyen pl. a hallgatónőket érintő szexuális zaklatás és erőszak). Az interjúadatok alapos elemzése nyomán hű képet kaphat az olvasó az érintett országokat jellemző egyenlőtlenségről.

Országoként változó mértékben ugyan, de jellemző tény, hogy a női hallgatókat kizárják a hallgatói támogatásból, a nők felsőoktatási menedzsmentben való részvételét korlátozó intézkedések gátolják, diplomásként elhelyezkedési lehetőségeik szűkösek. Egy diplomás nő helyzete a munkaerőpiacon instabil, karrierépítési lehetőségei erősen beszűkültek. Ezt az egyenlőtlenségi helyzetet tovább súlyosbítja a konfliktus a klaszszikus női szerepekkel a családi rendszerben, a vallásosság és a születésszabályozás.

Szociológiai tény, hogy minél szegényebb egy afrikai ország, a fiúk presztízse annál nagyobb, és a nők, lányok megítélése is eszerint változik. A társadalom értékközvetítő szerepe, a kollektív tudattalanba íródott tradíciók, nem utolsósorban a túlélési stratégiák együttesen alakították évszázadok során a nemek egyenlőtlen megítélését, a nemi szerepeket, így esélyüket is a tanulásra, továbbtanulásra.

Afrikában sajnos jelenleg is elfogadott, hogy a lányok ne járjanak iskolába, vagy ha be is íratják őket, öt éven belül lemorzsolódnak. A családok legfőbb elvárása a lányokkal szemben, hogy minél előbb férjhez menjenek (11–12 éves korban), legtöbbjüket eleve elzárva a továbbtanulás lehetőségétől. Ez leginkább a falusi és törzsi lakosokra vonatkozik.

Minél jobb egy település földrajzi fekvése, gazdasági és lakáskörülményei, annál inkább érezhető ennek az íratlan törvénynek a fellazulása. Jól nyomon követhető ez a jelenség Dél-Afrikában, haladva a nagyobb városok felé. Ennek ellenére a fővárosok és egyetemi városok is küszködnek nehézségekkel, melyek nehezítik a nők egyetemi foglalkoztatását. A vizsgált egyetemeken alig található női oktató. Míg Sri Lankán jelenlétük 25 százalékos, addig Nigériában csak férfiak oktatnak.

Az a vékony társadalmi réteg, amely anyagilag megteheti, és túllépve a tradíciókon taníttatja gyermekeit, igyekszik a középiskola befejezése után az USA és európai nagyvárosok egyetemére járatni fiait, lányait. Törvényszerű, hogy a hallgatók többsége sosem tér vissza szülőhazájába, jobb megélhetés reményében diplomájának megfelelő munkát talál Amerikában, Európában. Ez a tendencia nem új keletű.

A Brit Nemzetközösség országai gyarmati jellegűek voltak, így Dar es-Salaam és Ibadan egyeteme vagy a kampalai Makerere Egyetem a University of Londonhoz tartozott. A függetlenség kivívása után az angol hagyományok továbbéltek ugyan, de ezek nem igazodtak a nemzeti sajátosságokhoz, speciális igényekhez, jelenleg a globalizáció követelményeihez.

Az adatok sürgető kérdéseket vetnek fel, például hogy milyen eszközökkel képes Afrika a kiáramló szellemi tőkéjét megtartani és/vagy visszaszerezni. Minden kutatási eredmény azt támasztja alá, hogy csak a nők iskolázottságának elősegítése, az egyenlőségre való törekvés képes e célok elérésére. Ehhez azonban meg kell változtatni a törvényhozást, az egyetemi képzés egészségnek alapkoncepcióit.

A tanulmány a továbbiakban rámutat arra, hogy az afrikai felsőoktatás még nem tudta kialakítani újarcát, és ennek megfelelően sem a törvényalkotás, sem a művelődéspolitikai nem bír önálló, jól bevált, a változásokhoz igazodó, autonóm koncepcióval. Felhívja a figyelmet arra, hogy a túlélés rugalmas alkalmazkodást követel meg a curriculumok megalkotóitól, az iskolai szervezetfejlesztéstől.

A nők felzárkóztatása, továbbtanulásukat elősegítő intézkedések nem tűnnek halasztást. Míg a férfi hallgatóknak lehetőségük van a tanulással melletti munkavégzésre, a női hallgatók – távol lakóhelyüktől – családi támogatás híján sem-

milyen anyagi támogatásban nem részesülnek, nincs lehetőségük kereset-kiegészítésre, sokan ezért adják fel egyetemi tanulmányaikat. További nehézség, hogy nem léteznek „női pályák”, és még alulreprezentáltak az ún. nem tradicionális foglalkozási területeken. Különösen alacsony a női részvétel a közgazdasági, külkereskedelmi és mérnöki karokon. Bekerülniük és bennmaradniuk a felsőoktatásban éppoly nehéz. A társadalmi sztereotípiák, a klasszikus női szerepfelfogás további gátló faktor. A fejekben a diplomás nő még mindig inkább szégyellnivaló, mint dicsőséges.

Sürgető igény mutatkozik a női hallgatók anyagi-erkölcsi támogatására mindegyik vizsgált országban. Ilyen kezdeményezésnek számítanak például a kifejezetten női hallgatóknak indított kurzusok, amelyek az AIDS elleni küzdelemben és a felvilágosító munkában tölthetnek be fontos szerepet a diploma megszerzése után, vagy az anyagilag támogatott PhD-tanfolyamok.

A kutatás tömör konklúziója, hogy óriási szükség van arra, hogy társadalmi szinten elfogadottak legyenek a nők továbbtanulását bátorító kezdeményezések, programok.

A tanulmány a magyar olvasó számára tanulságos és hiánypótló, hiszen Afrika jelenlegi oktatási helyzetét eddig más forrásból nem ismerhette meg. A fejlődő országok nemek közötti egyenlőtlenségét feltáró adatok mellett képet kapunk az egyenlőség megteremtésének lehetőségeiről, a felsőoktatásban használt intervenciósmódszerekről, azokról a programokról, melyek elősegítik a nagyobb női részvételt a tudomány és a technika világában.

(Louise Morley: Gender Equity in Commonwealth Higher Education: An Examination of Sustainable Interventions in Selected Commonwealth Universities. [OFID Researching the Issues, 59]. London: Falmer Press, 2006. 149 p.)

Gergelyné Busa Ildikó & Bencze Zoltánné

EGY PARADOXON LOGIKÁJA, AVAGY A „FÉRFIAS” TUDÁS A FEMINIZMUSBAN

A Nancy Lesko szerkesztette kötet, amely a Sage kiadásában – a férfikutatás-sorozat darabjaként – *Masculinities at School* címmel került a polcokra, klasszikusan az iskolaimilió-kutatók körébe sorolható. Négy fejezetben az alap- és középfokú diákok életközösségeinek témaorientált s átfogó tanulmányai helyezik el a témát a feminizmus, gender, technikai fejlődés és intézményi szocializáció keretében.

A könyvet olvasván felmerülhet az olvasóban a kérdés: Hogyan kerül a nemiség témája mint kutatási irányvonal az iskolák falain belülré? Ráadásul az eddig elfogadottnak vélt, bár ambivalensen kezelt biológiai tárgyalásmód megkerülésével? Az előbbi két mondat, úgy vélem, önmagában is magyarázatra szorul. A maskulinitás problematikája a feminizmussal kialakított szoros kapcsolaton, kölcsönhatásaik elméletileg megalapozott létezésén alapul.

Történetileg a 19. századi emancipációs mozgalmak mentén kialakuló feminizmus első hullámát, a „liberális” feminizmust az ember fogalmának nembeli, egyetemes tételezése hatotta át. Így értelemszerűen nem kívánt más, mint jogegyenlőséget a gyakorlatban. A nőmozgalom legmarkánsabb eredménye a választójog megszerzése volt. Gyakorlatilag sokan egyetértenek ma is azzal az állásponttal, hogy a politikai jogok kiterjesztése és későbbiekben a karrier, tanulás, valamint a munka világának megnyitása (gazdasági lehetőség) megvalósította a nők esélyegyenlőségét. A feminizmus elérte célját, minden további legitimitási törekvése egyfajta kibicsaklás a közgondolkodásban.

Mindez első ránézésre természetes. S talán itt meg is állhatnánk: tudniillik a „természetes” mint konstrukció a gondolkodó ember számára biológiai értelmű „faktum”-hoz vezet. A feminizmus első hullámának képviselői ezt még nem tagadták. Ők egy olyan gondolkodásmód reprezentánsai, akik önmeghatározásukat a szemb állásra helyezték azzal, hogy magukat a férfiakal vetették össze, s az ebből feltárt különbségeket egy univerzális kategória irányában kívánták megszüntetni. A 20. század második felében kialakuló második feminista hullám gondolatísága még ugyanebből a biológiai különbözőségekből in-